LECTURA ÎN IMPAS: CRIZA CIVILIZAȚIONALĂ ȘI MUTAȚIILE CULTURII SCRISULUI

READING IN DEADLOCK: THE CIVILISATIONAL CRISIS AND THE TRANSFORMATIONS OF WRITING CULTURE

CZU: 028:003 **https://doi.org/10.59295/spd2025s.11**

Maria PILCHIN
ORCID: 0009-0002-4477-8730
E-mail: maropil82@gmail.com
Universitatea de Stat din Moldova;
Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, Chișinău, Republica Moldova

Summary. *This article explores the transformation of reading from a spiritual, contemplative, and formative act into a functional, utility-driven practice, closely linked to broader civilisational shifts. It examines how reading has historically reflected cultural values and societal structures, from scriptoria and royal libraries to today's hybrid and digital reading environments. The study delves into the concept of a civilisational crisis marked by value fragmentation, digital acceleration, and the erosion of deep reading practices—while also discussing the evolution of writing culture and the materiality of the book. Further, it investigates the socio-technological symptoms of cultural mutation, including the decline of the humanities, the commodification of knowledge, and the risk of cognitive superficiality. In response, the final section proposes a "reading ecology": reflective reading, pedagogical renewal, and bibliocultural resilience as possible paths forward. By linking civilisational malaise to transformations in the culture of reading, the article argues for the critical role of literature and libraries in preserving human depth amid accelerated change.*

Keywords: *bibliocultural resilience, civilisational crisis, cultural mutation, the deadlock of reading.*

INTRODUCERE

Pentru a analiza criza lecturii din perspectivă civilizațională, recurgem la o abordare interdisciplinară ce îmbină metode din științele culturii (filologie, biblioteconomie), sociologie, filosofie și studii media. Studiul este de tip calitativ, conceptual și exploratoriu, cu accent pe interpretarea tendințelor culturale și a mutațiilor de paradigmă în percepția și practicarea lecturii. Utilizăm metoda hermeneutică pentru a interpreta funcțiile atribuite lecturii în contexte istorice și culturale diferite. Prin instrumente specifice criticii culturale (eng. cultural criticism), interpretăm semnificația contemporană a lecturii în raport cu mutațiile civilizaționale: accelerarea timpului, digitalizare, suprasaturație informațională. Întreprindem o revizuire teoretică a surselor academice și eseistice care abordează tema. Metoda semiotică ne permite identificarea mutațiilor simbolice ale actului de a citi (de la cartea obiect sacru la ecranul fragmentat). În sens prospectiv, pe final, propunem scenarii de recuperare a lecturii.

La nivel de obiective, analizăm în acest articol modul în care lectura a fost percepută de-a lungul epocilor: de la lectură ca practică spirituală, formativă, contemplativă, până la instrumentalizarea ei în epoca modernă, postmodernă și postumană. Includem și referințe la ritualul lecturii, la funcțiile sale educaționale și identitare. Explorăm conceptul de „criză civilizațională" ca fragmentare a valorilor, accelerare a timpului social, digitalizare masivă, cultură vizuală și consum accelerat de informație. Punem accent pe efectele acestui fenomen asupra cunoașterii, a culturii scrisului și a tiparelor de lectură. Ne referim la tranziția de la cultura tiparului la cultura digitală, prin modificarea suporturilor de lectură. Aducem în discuție noțiuni ca *criza civilizațională, criza cunoașterii, criza lecturii*. Pe final propunem soluții sau direcții de recuperare a lecturii în sens profund: *slow reading*, lectura reflexivă, rolul bibliotecilor, al pedagogiei lecturii, al campaniilor culturale. Deschidem o discuție despre revalorizarea lecturii ca practică de interiorizare, rezistență, reziliență și umanizare.

1. LECTURA CA INDICATOR CIVILIZAȚIONAL: DE LA RITUAL SPIRITUAL LA UTILITARISM

Biblioteca a fost mereu un spațiu al stocării și prezervării materiei informaționale și a bunurilor sapiențiale și de culturalizare. Industria de carte a fost și este o ramură importantă a producerii, transmiterii și dezvoltării epistemei. De la scribi la tipografi, de la bibliotecile antice, la cele mănăstirești, apoi regale și imperiale, toate acestea sunt spații și produse civilizaționale ale istoriei cărții, anunțând în mod continuu „avangarda unei revoluții a cunoașterii" [1, p. 15].

Cititorul este un indicator al transformărilor dintr-un organism social. „Economia de piață și economia nevoilor par să se lovească inevitabil. Dar importanța atribuită cititorului le caracterizează pe amândouă. Fie că îi facem curte, fie că îl căutăm, cititorul este desemnat de drept, amândouă consacrându-l drept suveran" [2, p. 51]. Or, economia atenției „cu o atenție relativ scăzută" [3, p. 113], în prezent, o confirmă, configurând un alt tip de economie, cel al (ne)plăcerii [4, p. 41].

2. CRIZA CIVILIZAȚIONALĂ CONTEMPORANĂ: SIMPTOME CULTURALE, EDUCAȚIONALE ȘI TEHNOLOGICE

Conceptele filosofice ale lui Herder defineau cultura ca pe un sânge vital al unui popor, opunându-i civilizația ca pe o dimensiune legală, tehnică, reglementatoare. Totodată, aceasta contura teza că mai multe națiuni pot face parte din aceeași civilizație, cultura lor fiind însă neapărat una care face diferența [5, p. 11]. Din perspectiva spațiului european, comparatistul Paul Hazard, definea Europa drept un model de gândire creatoare, dinamică aflată mereu în căutarea fericirii și adevărului, ambele puse la îndoială de provizoriu și relativ. Alte spații civilizaționale au renunțat la acest fel de neliniște, afișând o existență în *nirvana*. Europa însă „fabrică trepidând lucruri noi" [6, p. 446].

Unii gânditori trag alarma unui degradeu cognitiv: apar falsele universități ca o reacție la „o cerere insațiabilă de diplome într-o cultură în care toată lumea crede că

trebuie să facă o facultate" [7, p. 92-93]. Studiile umaniste și științele spiritului nu sunt la mare căutare, configurându-se un declin global, iar „departamentele de literatură ale universităților sunt și ele în mare necaz" [8, p. 211]. Alți cercetători subliniază faptul că epoca „mandarinatului academic și universitar" [2, p. 13] a trecut. Nicolae Berdeaev semnala faptul că expresia intelectului nu e de căutat în limbajul scientist sau în mediul politic: „Șefii gândirii modeme nu sunt academicieni. Nici filosofia academică, nici arta academică nu au influență vitală. Este același lucru cu politica parlamentară care trece alături de viață. Procesele vitale se declară spontan și nu pe căi oficiale. Astfel trebuie să meargă lucrurile în epocile de crize și de catastrofe" [9, p. 79].

Din momentul lacunar al culturii și al cunoașterii reies și alte disfuncții, așa cum „lumea se destramă în atât de multe moduri" [10, p. 528]. Au afirmat-o și gânditorii din epocile anterioare, Antichitatea literară exclamând retoric: *O tempora, o mores*? Noi o formulăm astăzi altfel, descoperind „un peisaj cultural al unor disparități considerabile" [10, p. 9]. Alessandro Baricco în volumul său „Barbarii: eseu despre mutație" sugerează ideea că suntem înclinați să vedem efectele crizei, nu și cauza care declanșează procesul. Dezbaterile vizează aspecte concrete: librăriile, practicile de consum livresc, industria fast-food, televiziunea, tânăra generație care nu citește, dar nu fenomenul global al mutației culturale [3, p. 35]. Această caracteristică mutabilă era semnalată deja la sfârșitul secolului trecut de către George Steiner prin apariția de mutații relevante în simțire, cogniție și percepție și care pot duce la un barbarism care amenință să ne distrugă cunoașterea și cultura [11, p. 562-565]. Subcultura, numită barbarie de mai mulți cercetători, vine și din cultura imitației, a copiei în detrimentul creației autentice.

Or, unii autori reperează „un aer de Apocalipsă" [3, p. 76], un „pericol de dispariție" [11, p. 564]. Apocalipsa ar putea fi și una de sorginte tehnologică, așa cum „tehnologiile contemporane ne supun unor semnale din ce în ce mai numeroase și obsedante, care cer reacții comportamentale din ce în ce mai rapide, pe când cărțile presupun relații de lungă durată, în care semnele invită la dialog cu sinele, cu autorul, cu cititorii – în orice caz, cu umanitatea din noi și din ceilalți" [12, p. 131]. Marea Transmutare în zona online, aflarea oamenilor în mediul digital provoacă în ultimul timp și o involuție a încrederii față de progresul tehnic. Riscul de a aluneca din epoca informațională în cea a dezinformării, a unui GULAG digital susținute de o tehno-industrie e tot mai mare, după cum susțin unii gânditori. Capitalismul de supraveghere electronică (monitorizare, înregistrare, măsurare, evaluare, predicție), piața digitală, furtul datelor personale, adicția la realitatea digitală și conectarea continuă repun actualitatea activităților off-line. Pandemia de Coronavirus a prioritizat evenimentele cu prezență ca o creație colectivă și fără conectare electronică. În bibliotecile publice a revenit în actualitate împrumutul fizic al producției scrise. Obiectul dezbaterii dintre digital și fizic este și aplatizarea majoră din domeniul culturii și metodologiei mnezice, în general, criză survenită odată cu sporirea utilizării tehnologiilor digitale și a produselor industriilor creative . Conflictele armate regionale din ultimii 4 ani au sporit totuși importanța mediului online în care se mediatizează toate.

3. MUTAȚIILE CULTURII CĂRȚII: DE LA HÂRTIE LA ECRAN, DE LA TEXT LA FLUX

Domeniul biblioteconomic cere o adaptare la schimbarea perpetuă a societății, la necesitățile identității comunitare, a înțelegerii actualității și a modului de a primi și aplica noile paradigme civilizaționale care mereu vin „după experiența marilor crize" [13, p. 14]. Creșterea economică stimulează nivelul de raționalitate, de cultură, de informație, de instruire. Individul urcă mai sus în piramida lui Maslow. Nevoile primare sunt satisfăcute. Statele locuite de indivizi evoluați, vor o lume civilizată. Secolul XXI, prin inovațiile medicale în domeniul imunizării, prin tehnologiile ingineriei genetice, prin performanța globală a logisticii, a contracarat în mare parte foametea și subnutriția.

Cursa globală pentru supremația în știință și tehnologie se produce într-un mod fără precedent, așa cum tehnologia înaltă a accelerat procesele și fenomenele studiate/ utilizate drept instrumente pentru studiu. Era digitală a produs transformări graduale semnificative în sistemul social. Omul vrea să fie cult, doct și performant. Curba ascendentă a bunăstării nu îi este suficientă, el vrea mereu să adauge materialului un progres exprimat prin idealuri. Vrea o armonizare dintre fizic (păstrător de istorie) și metafizic, metadate, dintre tehnologie și psihologie în marele *sat global* [14, p. 203]. Așa s-a ajuns la conceptul de „bibliotecă hibridă" [15, p. 94]. Tehnologia a transformat definitiv lumea culturii și a bibliotecii. Nu asistăm la un eșec al cărții, ci la o reformulare a percepției ei și o repoziționare a uzului său civilizațional. Din obiect de păstrat și conservat ea a devenit un obiect de utilizat, de uzat, așa cum oricând poate fi reeditată, retipărită. Judecata și aprecierea de valoare sunt produse doar după exercițiul analizei, sintezei și antitezei conștiente de holismul procesului.

Unele voci consideră că „civilizația critică lingușirea gustului public, dopajul, facilitatea" [3, p. 156] care vin dinspre marketizarea domeniului. De fapt, lectura, în sens instituționalizat (școală, bibliotecă) este astăzi un flux de procese care se produc sincron. Lectura s-a impus ca o necesitate absolută în lumea civilizată, ca un proces și un mecanism integrator într-un univers al progresului dătător de imbolduri, al științei și al reperelor valorice antagonice „dezechilibrelor dezvoltării" [16, p. 48] și altor manifestări haotice: analfabetism funcțional, dezinformare, manipulare etc.

Într-o lume postumanistă, robotizată, într-o lume a dispozitivelor, accesul la filosofie, artă, literatură, cultură, în general, este primordial, cu cât lumea are acces la toate acestea, „cu atât mai mult ea este asigurată împotriva posibililor avataruri ale unei civilizații hipermecanizate" [2, p. 81]. Omul recent își are reperele culturale în perioada postmodernă, una permisivă, cosmopolită în sens estetic [17, p. 111], având nevoia stringentă a unei reumanizări prin valoare spirituală.

4. SPRE O ECOLOGIE A LECTURII

„Civilizația Occidentului a fost, între toate, în bine și în rău, cea mai dinamică și mai schimbătoare" [18, p. 125]. Este vorba, în primul rând, despre o dinamică culturală ca însemn al devenirii estetice și a ieșirii dintr-o dimensiune statică, dar și despre o evoluție colectivă. Paradigmele lecturii sunt astăzi, în primul rând, de sorginte socială,

fiind determinate de acea „viață într-un orizont al comunității” [19, p. 18]. Husserl diagnostica faptul că „națiunile europene sunt bolnave, Europa însăși se află, se spune, într-o criză” [19, p. 18]. Peter Frankopan consideră că „perioada de glorie a Vestului este la răscruce, dacă nu cumva s-a sfârșit” [20, p. 551]. Soluțiile sunt conținute și ele de către forțele conservate de magma imaginarului colectiv.

Astfel, „lumea trece printr-o perioadă de turbulență și transformare” [20, p. 552]. După februarie 2022 tot mai mult se anunță epoca războaielor economice, culturale și civilizaționale. În acest context, lectura și rolul său de forță motrice în formarea unui cetățean emancipat, cu spirit liber și în evoluție individuală și socială este un adevăr și o valoare incontestabilă. Cartea este un simbol cert al contribuției culturii scrise la dezvoltare și un instrument cognitiv de o importanță covârșitoare. Textul tipărit reprezintă o chintesență a civilizației occidentale, a unor societăți care s-au vrut a fi mereu evoluate și justițiare. Cu referire la „libertatea informației” [21, p.12], dreptul accesului la informație e dreptul unor societăți formate din oameni egali consolidați împreună de ideea de libertate și de colectivitate progresistă care poate da măsura potențialului său.

Nu există un acord științific cu privire la un posibil crepuscul civilizațional, cauza acestui dezacord fiind de cele mai multe ori geopolitică. Dar un fapt transpare din multiplele lupte de idei: arhitectura civilizației a edificat o lume aflată într-o continuă criză care distruge și, totodată, construiește matricea socială. Futurologii au semnalat acest fapt: „Atunci când totuși diversitatea se conjugă cu tranziența și noutatea, împingem societatea cu o viteză vertiginoasă spre o criză istorică de adaptare. Creăm un mediu ambiant atât de trecător, de nefamiliar și de complex, încât amenințăm milioane de oameni cu aceeași criză de adaptare. Iar această criză este șocul viitorului” [22, p. 307]. Omul e un biosistem „cu o capacitate de schimbare limitată”. *Șocul viitorului* survine când această capacitate este covârșită [22, p. 329].

Soluția este organizarea și promovarea cunoașterii specializate și a corpusurile de cunoștințe care scot în față profesioniștii și experții. Această poziție nu este însă una neapărat formulată în termeni noi. Atacurile aduse de către Aristotel filosofiei lui Platon sunt exemplare. Discipolul lui Platon a revizuit tezele profesorului său, propunând „o înțelegere a cunoașterii care era mai științifică și mai empirică, una concentrată pe lucrurile particulare, și nu pe universalii” [1, p. 76]. Nu considerăm că teoriile ucenicului ar fi surclasat pe cele ale profesorului. Reperăm eterna disensiune dintre generații, școli, modele și paradigme ale gândirii. Iar „ceea ce pare inovație vine, de fapt, de multe ori, de la o reminiscență involuntară sau de la o mai bună cunoaștere a trecutului” [2, p. 100] și a mișcărilor sau ereziilor sale.

De la ideile enciclopedice ale trecutului, trecem astăzi la dimensiunea aplicativă a cunoașterii intrate în derivă. Este de invocat aici experiența japonezilor și a sud-coreenilor: bibliotecari-pedagogi din bibliotecile școlare care prestează servicii de alfabetizare funcțională pentru întreg parcursul gimnazial, perioadă a școlarizării în care interesul pentru lectură și conștientizarea scade simțitor. Conștientizarea nu este de ignorat, așa cum ea este mai mult decât un set de performanțe superioare, e asumare, e detașare de

cele cunoscute. A nu se ignora faptul că „între cunoaștere și conștientizare poate să existe o adevărată prăpastie” [23, p. 78], ultima necesitând învățare și consolidare perpetuă.

Criza nu se oglindește atât în sfera comercialului, cât în cea a educației. Afacerile prosperă: „industria editorială a Occidentului își sporește în mod constant și semnificativ volumul de afaceri” [3, p. 68]. Și această tendință o resimțim și în spațiul literaturii române. Mai ales romanul este tipul de literatură cumpărată, citită, premiată, tradusă. Este cazul prozei lui Mircea Cărtărescu premiat și tradus în lume, dar și al altor scriitori români. Să exemplificăm cu câțiva prozatori basarabeni: Tatiana Țîbuleac, Iulian Ciocan, Liliana Corobca, Dumitru Crudu etc. – autori cu o receptare prolifică peste hotare. Vom invoca și povestioara subsemnatei „Doggy”, o carte de o vandabilitate performantă inedită pentru piața moldovenească de carte, care în 2024 a fost inclusă în 5 programe de lectură (municipale, naționale, prezidențiale, inițiative particulare) și a făcut vânzări record.

Criza nu este una comercială, este una a sensurilor, a semnificațiilor de comportament cultural, de accelerare a proceselor în cadrul serviciilor culturale, educaționale și de divertisment. Or, există o nevoie stringentă de *slow reading, slow culture,* de regândire și reinventare.

CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI

- Cartea și biblioteca au fost de-a lungul istoriei repere ale progresului cultural și ale transferului de cunoaștere. În epoca digitală, lectura nu mai este doar un act sacru, ci devine un proces sincron, funcțional, adaptat noii economii a atenției și plăcerii. Acest fapt implică o regândire a raportului dintre text, cititor și tehnologie;
- În fața unei lumi aflate în tranziție și tensiune permanentă, marcată de mutații cognitive și epistemice, lectura și cultura scrisă suferă transformări esențiale. Subcultura, dominația tehnologiei, lectură superficială, lectura distrasă grăbesc destrămarea unor repere culturale clasice, amenințând capacitatea de reflecție, de dialog interior și de formare identitară;
- Lumea postumanistă cere nu doar acces la informație, ci și o asumare conștientă a valorii culturale și cognitive a cărții. Modelele educaționale funcționale, cum sunt cele din statele libere, arată că lectura poate deveni un instrument de emancipare socială, dacă este susținută de profesioniști, de infrastructură și de politici culturale coerente.

REFERINȚE:

1. KING, R. *Librarul din Florența: Vespasiano da Bisticci și manuscrisele care au iluminat Renașterea*. București: Nemira, 2022. 502 p. ISBN: 978-606-4395-43-1400-0.
2. SANTERRES-SARKANY, S. *Teoria literaturii.* București: Cartea Românească, 2000. 139 p. ISBN: 973-23-0912-1.

3. BARICCO, A. *Barbarii: eseu despre mutație*. București: Humanitas, 2009. 240 p. ISBN: 978-973-50-2435-2.
4. LORENZ, K. *Cele opt păcate capitale ale omenirii civilizate*. București: Humanitas, 2024. 110 p. ISBN: 978-973-50-8136-2.
5. SCRUTON, R. *Cultura modernă pe înțelesul oamenilor inteligenți*. București: Humanitas, 2017. 213 p. ISBN: 978-973-50-5863-0.
6. HAZARD, P. *Criza conștiinței europene: 1680-1715.* București: Univers, 1973. 488 p.
7. NICHOLS, T. *Sfârșitul competenței: discreditarea experților și campania împotriva cunoașterii tradiționale.* Iași: Polirom, 2019. 282 p. ISBN: 978-973-46-7624-8.
8. GOTTSCHALL, J. *Animalul povestitor: cum ne fac poveștile oameni.* București: Vellant, 2019. 263 p. ISBN: 978-606-980-028-7.
9. BERDEAEV, N. *Un nou Ev Mediu.* Craiova: Editura OMNISCOP, 1995. 136 p. ISBN: 973-96109-5-1.
10. DAMROSCH, D. *Ocolul pământului în 80 de cărți*. București: Tracus Arte, 2023. 560 p. ISBN: 978-606-023-459-3.
11. STEINER, G. *După Babel: aspecte ale limbii și traducerii.* București: Univers, 1983. 605 p.
12. LAURENT, A., BESNIER, J.-M. *Pot face roboții dragoste? 12 întrebări despre transumanism.* București: Humanitas, 2019. ISBN: 978-973-50-6345-0.
13. BULUȚĂ, Gh. *Civilizația bibliotecilor.* București: Editura Enciclopedică, 1998. 165 p. ISBN: 973-45-0257-3.
14. REGNEALĂ, M. *Dicționar explicativ de biblioteconomie și știința informării. Vol. 2.* București: FABR. 2001. 425 p. ISBN: 973-85555-2-3.
15. LANKES, D. R. *The atlas of new librarianship.* Cambridge: The Massachusetts Institute of Technology Pres, 2011. 408 p. ISBN: 978-0262-0150-9-7.
16. STOICA, I. *Scurtă introducere la o enciclopedie a informației.* Constanța: Ex Ponto, 2010. 159 p. ISBN: 978-973-644-948-2.
17. ROMILA, A. G. *Efectul îndelungat al pasiunilor din tinerețe.* Iași: Junimea, 2020. 301 p. ISBN: 978-973-37-2334-9.
18. PAZ, O. *Dublă flacără: dragoste și erotism.* București: Humanitas, 2017. 201 p. ISBN: 978-973-50-5862-3.
19. HUSSERL, E. *Criza umanității europene și filosofia.* București: Paideia, 1997. ISBN 973-9131-85-9.
20. FRANKOPAN, P. *Drumul mătăsii: o nouă istorie a lumii.* București: Editura Trei, 2019. 703 p. ISBN: 978-606-40-0549-6.
21. *Biblioteca publică: linii directoare IFLA/ UNESCO pentru dezvoltare.* Red. șt. Eugenia Bejan. Chișinău: Epigraf, 2007. 92 p. ISBN: 978-9975-924-57-3.
22. TOFFLER, A. *Șocul viitorului.* București: Editura Politică, 1973. 515 p.
23. EAGLEMAN, D. *Incognito: viețile secrete ale creierului.* București: Humanitas, 2017. 329 p. ISBN: 978-973-50-5865-4.